

Berendt, Grzegorz

"Dokąd dalej? Ruch syjonistyczny w Polsce (1944-1950)", Natalia Aleksium, Warszawa 2002, ss. 312 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 35/1, 206-211

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dogłębnej analizy omawianego problemu, wreszcie bez dobrze postawionych pytań praca ta jest zbiorem różnorodnych przemyśleń i niedomówień. A szkoda, bo temat to niewątpliwie wdzięczny.

Daniel Boćkowski
Białystok

Natalia Aleksiuń, *Dokąd dalej? Ruch syjonistyczny w Polsce (1944-1950)*, Warszawa 2002, ss. 312

Omawiana książka jest pierwszym monograficznym, tak obszernym opracowaniem poświęconym działalności syjonistów w Polsce po zakończeniu okupacji hitlerowskiej. Do początku lat 90. XX w. systematyczne badania nad zagadnieniami wchodzącymi w zakres omawianej tematyki były prowadzone przede wszystkim w Izraelu oraz przez historyków zatrudnionych na uczelniach brytyjskich i amerykańskich. Jednak żadna z monografii książkowych i artykułów nie obejmowała ramami chronologicznymi całego okresu legalnego funkcjonowania struktur syjonistycznych w pierwszych latach istnienia Polski Ludowej. Tym samym podjęcie przez Autorkę badań było w pełni uzasadnione. Przemawiał za tym również fakt znikomej dostępności wyników badań historyków izraelskich dla dominującej większości badaczy polskich, zajmujących się najnowszymi dziejami kraju, nie mówiąc już o innych czytelnikach, gdyż wzmiankowane prace drukowano przed 1990 r. na ogół w języku hebrajskim.

Książka liczy 312 s.: *Wstęp* (s. 7-17), rozdział I: *Ruch syjonistyczny w Polsce do 1944 roku* (s. 19-48), rozdział II: *Ludność żydowska w Polsce w latach 1944-1945* (s. 49-100), rozdział III: *Próba odbudowy ruchu syjonistycznego w Polsce* (s. 101-175), rozdział IV: *Stabilizacja społeczności żydowskiej w Polsce* (s. 177-220), rozdział V: *Ruch syjonistyczny w Polsce — perspektywa problemowa* (s. 221-266), *Zakończenie* (s. 267-272), *Biogramy* (s. 273-279), *Wykaz wykorzystanych źródeł i literatury przedmiotu* (s. 281-307), *Indeks osób* (s. 309-312). W zasadzie w pracy przyjęto układ chronologiczno-problemowy; wyjątek stanowi rozdział piąty, gdzie są przedstawione elementy programów organizacji różnych nurtów ruchu syjonistycznego oraz płaszczyzny sporów ideologicznych syjonistów z komunistami i socjaldemokratami żydowskimi. Przyjęte w pracy cezury nie wzbudzają zastrzeżeń, są w pełni uzasadnione z merytorycznego punktu widzenia, wskazując rok przystąpienia do odbudowy legalnych organizacji syjonistycznych w wyzwolonym spod okupacji niemieckiej Lublinie i moment ich likwidacji, wymuszonej przez kierownictwo PZPR.

Prowadzenie kwerend archiwalnych i bibliotecznych na temat dziejów Żydów w Polsce w pierwszej połowie XX w. w taki sposób, by wyzyskać najważniejsze dostępne źródła, nakłada na historyka obowiązek opanowania języka hebrajskiego i jidysz oraz penetrację zbiorów w Polsce, Izraelu, Stanach Zjednoczonych, a niekiedy i w innych krajach, np. w Wielkiej Brytanii. Wykorzystane przez Natalię Aleksiuń źródła wskazują, że zdobyła ona niezbędne umiejętności filologiczne. Należy to mocno podkreślić, gdyż weszła dzięki temu do bardzo wąskiego grona historyków dobrze przygotowanych pod tym względem do prowadzenia badań. Wykorzystała wszystkie typy źródeł, w tym w bardzo szerokim zakresie źródła archiwalne dostępne w Polsce, Izraelu i Stanach Zjednoczonych, poza tym zbiory źródeł drukowanych, prasę, jak też wspomnienia wydane drukiem lub zachowane w formie maszynopisów bądź rękopisów i nagrań magnetofonowych. Autorka osobiście przeprowadziła wywiady z częścią członków opisywanych organizacji.

RECENZJE

Spośród krajowych kolekcji źródeł archiwalnych w największym stopniu wyzyskano zbiory przechowywane w placówkach warszawskich: Żydowskim Instytucie Historycznym, Archiwum Akt Nowych i Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji; w mniejszym zakresie w państwowych archiwach regionalnych: w Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Szczecinie i Wrocławiu. Wśród archiwaliów zagranicznych najczęściej są cytowane dokumenty przechowywane w jerozolimskim Central Zionist Archives, Diaspora Research Institute (Tel-Awiw) i nowojorskim archiwum American Jewish Joint Distribution Committee. Z archiwów organizacji syjonistycznych najczęściej Autorka powołuje się na instytucję utworzoną przez Haszomer Hacair — archiwum Giwat Hawiwa. Odwołania do kilkunastu innych placówek archiwalnych w Izraelu, przywołanych w wykazie, występują sporadycznie. Materiały ruchu syjonistów ogólnych wykorzystano głównie dzięki publikacjom ukazującym się w roczniku „Massuah”. Jak dotąd, nie ukazała się w Polsce praca dotycząca powojennych dziejów Żydów w kraju oparta na tak bogatej bazie źródeł przechowywanych w Izraelu.

Na literaturę przedmiotu, do której odwołuje się Autorka, składa się kilkaset pozycji książkowych i artykułów w języku polskim, angielskim, hebrajskim i w jidysz. Nakład pracy włożony w zgromadzenie materiałów i przygotowanie książki jest doprawdy imponujący i zasługuje na najwyższe uznanie. Autorka stanowi w tym względzie przykład godny do naśladowania przez innych historyków w Polsce. Bardzo szerokie wykorzystanie literatury hebrajskojęzycznej umożliwi czytelnikowi krajowemu zapoznanie się z wynikami nieznanymi w dużym stopniu badań prowadzonych od co najmniej trzydziestu lat w Izraelu, a ściśle powiązanych z dziejami naszego kraju.

Pozycje, do których badaczka odwołuje się w przypisach, potwierdzają jej dużą erudycję. W tekście głównym i w przypisach często przytacza obszernie cytaty, które stanowią ilustrację stanu świadomości i nastrojów działaczy syjonistycznych oraz Żydów nie piastujących ważniejszych funkcji. Są przytoczone fragmenty licznych dokumentów nie cytowanych dotąd w polskiej literaturze przedmiotu. Można wszakże zauważyć, iż z części obszernych cytatów można by zrezygnować bez szkody dla pracy, gdyż pozostałe, dotyczące tych samych problemów, z powodzeniem spełniłyby funkcję źródłowego uzupełnienia wykładu autorskiego.

Do mankamentów warsztatowych należy zaliczyć pominięcie niektórych publikacji ściśle związanych z dziejami Żydów w Polsce w latach 1944-1950, wydanych przed kilku lub kilkunastu laty. Jedną z nich jest kontrowersyjna pod wieloma względami książka Józefa Orlickiego¹. Niemniej była to pierwsza pozycja w krajowej literaturze przedmiotu, której autor obszernie przytoczył informacje zaczerpnięte z polskich archiwów dotyczące prac syjonistycznych po 1944 r. Nie sposób przyjąć wielu z zaprezentowanych w niej tez, a i ogólna baza źródłowa jest skromna, lecz obowiązkiem badacza jest przynajmniej przypomnieć, iż podobna praca powstała. To właśnie Orlicki, bodaj pierwszy w Polsce, pisał o obozie szkoleniowym Hagany w Bolkowie na Dolnym Śląsku, funkcjonującym w latach 1947-1948. Wypada więc wspomnieć jego książkę przy okazji opisywania tego wątku, a nie ograniczać się wyłącznie do podania adresu archiwalnego (s. 205, p. 131). Orlickiemu też przypada pierwszeństwo w cytowaniu niektórych dokumentów wytworzonych przez działaczy PPR/PZPR, w których omawiano tematykę syjonistyczną. W niejednym miejscu zresztą N. Aleksium, zamiast odwołać się także do literatury przedmiotu, ogranicza się wyłącznie do adresu źródłowego.

Mimo umiejętności czytania w jidysz N. Aleksium pominęła obszernie wspomnienia autorstwa Hersza Smolara i Dawida Sfarda, opublikowane w Izraelu w formie książek². Obaj pra-

¹ J. Orlicki, *Szkice z dziejów stosunków polsko-żydowskich 1918-1949*, Szczecin 1983.

² H. Smolar, *Offdi lecterpozicje mit derlecterHofenung*, Tel Awiw 1982; D. Sfar, *Mitzych un mit andere*, Jeruzalaim 1984.

cowali w latach 1946-1950 w Centralnym Komitecie Żydów w Polsce, poznali na wskroś problemy nurtujące społeczność żydowską i podzielili się swoją wiedzą z czytelnikami. Warto z niej korzystać, zachowując rzecz jasna ostrożność wynikającą z zauważanego prezentyzmu, występującego w obu źródłach. O ich znaczeniu świadczy np. fakt, iż H. Smolar z polecenia władz PPR współpracował z emisariuszami przysłanymi przez palestyńskie organizacje syjonistyczne, w tym m.in. wizytował obóz Hagany w Bolkowie. Opisując realia egzystencji Żydów w Polsce po zagładzie nie powinno się pomijać również książki Johna Sacka³. Zabrakło też odwołań do wydanej prawie trzydzieści lat temu *Encyklopedia szel Galujot* (cz. *Bet*, Jeruzalaim 1973), której jeden z tomów dotyczył powojennych dziejów Żydów w Polsce, nie wyłączając aktywności syjonistów w latach 1944-1949.

Autorka pominięła w bibliografii kilka pozycji literatury przedmiotu, które ukazały się w latach 90. Dotyczy to w większym stopniu wyników badań historyków krajowych niż zagranicznych⁴. Niemniej miejscami skutkowało to bądź tylko brakiem przywołania owej pozycji, niekiedy zaś pozbawiło N. Aleksium wyników badań, które z pożytkiem mogła przytoczyć w pracy. Tak właśnie stało się w kwestii prasy syjonistycznej w Polsce w latach 1945-1949.

Prasa wydawana w Polsce jest bardzo poważnym źródłem informacji szczegółowych na temat szeroko omawianych w książce zmian organizacyjnych w ruchu syjonistycznym. Z nie znanych powodów fakt ten nie znalazł należytego odbicia w książce. Został w niej w ogóle pominięty pierwszy powojenny periodyk wydawany samodzielnie przez syjonistów w latach 1945-1946 — pismo „Ichud”. W książce zbrakło części traktującej odrębnie o zagadnieniu prasy partyjnej, a tymczasem wydawnictwa periodyczne, jednodniówki i innego typu druki były bardzo ważnym narzędziem oddziaływania na społeczność żydowską w celu przekonania jej do idei syjonistycznych. Liczniejsze odwołania do wydawanej w Polsce prasy syjonistycznej, w postaci cytatów, występują w praktyce tylko w jednym z podrozdziałów (s. 221-235). Natomiast istotne w tym przypadku są wyniki badań Józefa Korzeniowskiego zamieszczone w periodyku wydawanym przy Żydowski Instytut Historyczny w Polsce — „Bleter far Geszichte”⁵. Nawiasem mówiąc, Autorka nie wykorzystała żadnego z pozostałych artykułów naukowych i tekstów źródłowych zawartych w przywołanym tomie tego periodyku, mimo że był niemal w całości poświęcony różnym aspektom organizacji życia żydowskiego w Polsce po zakończeniu okupacji niemieckiej.

W części książka stanowi ogólne kompendium wiedzy na temat sytuacji ludności żydowskiej w Polsce w latach 1944-1949 (s. 49-100). W tych fragmentach na ogół powtórzono informacje dostępne w opublikowanej już w Polsce literaturze przedmiotu, by wymienić tylko cytowanego już J. Orlickiego, a przede wszystkim Józefa Adelsona, autora blisko stustronicowego opracowania na ten temat⁶. Dla osób zorientowanych ogólnie w tematyce są to fragmenty

³ J. Sack, *Oko za oko. Przemilczana historia Żydów, którzy w 1945 r. mścili się na Niemcach*, Gliwice 1995.

⁴ G. Berendt, A. Grabski, A. Stankowski, *Studia z historii Żydów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2000; G. Berendt, *Żydzi na gdańskim rozdrożu 1945-1950*, Gdańsk 2000; A. Stankowski, *Poland and Israel: Bilateral relations 1947-1953*, „Jews in Eastern Europe” nr 3 (37); idem, *Stosunki polsko-izraelskie w latach 1947-1953*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Acta Politica nr 12”, 1999, nr 253; H. Kołodziejczyk, *Żydowska gmina wyznaniowa w powojennym Szczecinie*, „Przegląd Zachodniopomorski” t. XIII, 1998, z. 3; Mieczkowski J., *Między emigracją a asymilacją. Szkice o szczecińskich Żydach w latach 1945-1997*, Szczecin 1998.; Muszkat M., *Philo-semitic and anti-Jewish attitudes in post-holocaust Poland*, Lewiston-Queenston 1992.

⁵ J. Korzeniowski, *Bibliografie fun jidisze cajtszriftn bawajndike zich in Folks-Pojln in dijorn 1944-1950*, „Bleter far Geszichte” t. XXIV, 1986.

⁶ J. Adelson, *W Polsce zwanej ludową*, w: *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, pod red. J. Tomaszewskiego, Warszawa 1993, s. 387-477.

RECENZJE

najmniej interesujące pod względem poznawczym. Można było w tej części z powodzeniem ograniczyć cytaty źródłowe, które potwierdzają wprawdzie erudycję i warsztat naukowy Autorki, ale nie dotyczą one zagadnień nowych, nie omówionych już w literaturze przedmiotu, np. przejawów wrogości do Żydów i ich następstw. Są to fakty znane. Nowe zadania badawcze w tej dziedzinie dotyczą wyjaśnienia okoliczności poszczególnych zdarzeń (szczególnie zabójstw dokonanych na Żydach w latach 1944-1947), czym Autorka się nie zajęła. Wymaga to podjęcia odrębnych, bardzo żmudnych badań w archiwach, w dużej mierze w archiwach lokalnych. Notabene znana z literatury akcja, podczas której zabito Żydów w Parczewie, została przeprowadzona 5 lutego 1946 r., a nie rok wcześniej (s. 97, p. 209).

Czytelnik uzyskuje bogatą wiedzę na temat ewolucji struktur organizacji syjonistycznych, opartą na licznych informacjach, ilustrowaną wieloma cytataми. Dotyczą one niekiedy powołań nawet mało znaczących instytucji, poszczególnych kolektywów szkoleniowych — kibuców. Szczegółowe wykazanie okoliczności i momentów fuzji i secesji organizacyjnych w ramach struktur organizacyjnych jest istotnym walorem pracy. Ustalenia powyższe są w znacznej mierze nowe dla polskiej historiografii, opierają się na źródłach archiwalnych przechowywanych w Izraelu i Stanach Zjednoczonych. Pomagają wyjaśnić sytuację syjonistów w najsłabiej opisanym przez historyków krajowych okresie lat 1944-1946.

Autorka zrezygnowała natomiast z szczegółowego omawiania programów poszczególnych partii i organizacji, tłumacząc to tym, iż w zasadzie organizacje te, nawiązując do tradycji ugrupowań przedwojennych, powróciły do dawnych celów działania, a z tego wynikało odrodzenie dawnych podziałów i konfliktów (s. 221, 270). Ale programy przedwojenne, jak też przekształcenia organizacyjne, występujące w polskim ruchu syjonistycznym przed 1939 r., zostały tylko pokrótce zreferowane w rozdziale I (s. 22-38). Wydaje się, że zasadne było obszernie, systematycznie omówienie powojennych programów poszczególnych nurtów, właśnie na podstawie statutów organizacji oraz treści artykułów zamieszczanych w powojennej prasie partyjnej.

Warunki zaistniałe po Zagładzie były diametralnie różne od przedwojennych. Zainteresowanie ruchem pojawiło się wśród tysięcy osób, które do 1939 r. nie były związane z syjonizmem. Do organizacji wstępowali nawet dawni członkowie partii Bund i komuniści. Poszczególne ugrupowania musiały przystąpić do indoktrynowania nowych członków. Jednym z badanych aspektów powinno być wykazanie, na ile treści im przekazywane były tożsame z programem przedwojennym. Występują przesłanki, by stwierdzić, iż N. Aleksiuń nazbyt pośpiesznie zrezygnowała z próby przedstawienia powojennych programów poszczególnych ugrupowań. Łamy prasy wydawanej przez ugrupowania i partie różnych odłamów były w istocie po części wypełnione polemikami programowymi z adwersarzami, i to przede wszystkim wywodzącymi się z kręgów syjonistycznych.

Świat Żydów polskich leżał w gruzach, ale dążenie do jak najszybszego wysłania możliwie dużej części ocalonych do Izraela, wskazywanie na tymczasowość egzystencji w starej ojczyźnie, nie były jedynymi zmianami, związanymi z pracą syjonistów. Do II wojny światowej tylko syjoniści-rewizjoniści głosili program utworzenia państwa narodowego w Palestynie, nawet jeżeli miałyby to się odbyć na drodze konfliktu zbrojnego z Arabami i Brytyjczykami. Wraz z zakończeniem wojny wszyscy syjoniści uznali ostatecznie, iż głównym celem ich działań jest zbudowanie państwa żydowskiego. Pojawiły się przesłanki do prowadzenia dyskusji na temat, jaki będzie w praktyce jego ustrój polityczny, gospodarczy, skład narodowościowy i prawa poszczególnych grup obywateli. Proklamowanie Izraela 14 maja 1948 r. wymuszało przyjęcie konkretnego stanowiska i dostosowania idei do realiów. Zreferowanie tych zagadnień pozwoliłoby uzupełnić wiedzę na temat różnic programowych pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami syjonistycznymi działającymi w Polsce.

Bardzo ciekawy jest proces dostosowywania retoryki prasowej do kolejnych wolt taktycznych rządzących komunistów, aby możliwie jak najdłużej prowadzić działalność w Polsce. Niestety, w książce nie poruszono tego problemu.

Natalia Aleksium potwierdziła znany już skądinąd z literatury przedmiotu fakt, iż kierownicze środowiska syjonistyczne nie zamierzały angażować się w walkę polskich ugrupowań niepodległościowych z władzą komunistów i Związku Radzieckiego w Polsce. Traktowały one dobre stosunki z reżimem jako rękojmię w miarę spokojnego prowadzenia swoich działań i unikały wikłania się w sprawy, które mogłyby im utrudnić wywożenie rodaków z kraju. Kwestia suwerennego bytu Polski nie była traktowana jako zagadnienie istotne z punktu widzenia Żydów budujących własne państwo.

Referując zagadnienie stosunku syjonistów do nowego reżimu, Autorka nie ustrzegła się w pewnym momencie przed dość kuriozalnym stwierdzeniem, pisząc: „Zarówno w Palestynie, jak i w Polsce toczyła się zacięta walka sił postępu z reakcją” (s. 263). Zdanie to mogłoby z powodzeniem służyć za przykład retoryki, którą niekiedy spotykało się na szpaltach prasy żydowskiej w latach 1945-1949 i bardzo często w latach 1949-1956.

Wydaje się ze wszech miar zasadne wskazanie i uwypuklenie wpływu czynników zagranicznych na poczynania krajowych syjonistów. Sama N. Aleksium stwierdziła, iż niepowodzenie prób stworzenia federacji syjonistycznej, skupiającej wszystkie ugrupowania tego ruchu, wynikało w niemałym stopniu z ingerencji syjonistów zagranicznych (s. 163-164). To naciski zewnętrzne doprowadziły do kresu współpracy organizacji Dror i Haszomer Hacair (s. 148-149). Autorzy publikacji zamieszczanych w roczniku „Massua” twierdzą, iż środowisko palestyńskie przez swoich wysłanników przyczyniło się w niemałym stopniu do odrodzenia i utrwalenia dawnych podziałów, mimo że było im przeciwnych wielu rodaków, nie rozumiejących sensu wszczynania walk frakcyjnych po masakrze, jakiej doświadczył naród żydowski. Z palestyńską sceną polityczną wiąże się kwestie zachodzących na niej zmian, fuzji i secesji w ramach poszczególnych nurtów syjonistycznych. Autorka pominęła wpływ, jaki miały one na wybory dokonywane w Polsce przez liderów syjonistycznych, a to, że taki wpływ występował, nie ulega wątpliwości.

Nadal niewiele wiemy na temat aktywności w Polsce epigonów ruchu syjonistów-rewizjonistów. N. Aleksium wspomina o nich tylko sporadycznie, wykorzystując wyniki badań Chaima Lazara⁷.

Do kwestii, które nadal wymagają omówienia i prezentacji, zaliczają się losy syjonistów aresztowanych z powodu prowadzonej działalności przez instytucje państwowe (np. MBP) przed końcem 1949 r. i później. Podobnie rzecz się ma z prześledzeniem toku podejmowania decyzji na temat losów syjonizmu w Polsce w instancjach partyjnych i państwowych w 1949 r., sposobu likwidacji partii i organizacji syjonistycznych, postępowania z ich majątkiem oraz szacunków liczby członków organizacji syjonistycznych w zbiorowości emigrantów jadących do Izraela w latach 1949-1951. Nie ma też, nawet w zakończeniu, informacji o losach syjonistów, którzy nie zdołali opuścić Polski do końca lutego 1951 r. i przebywali w kraju w okresie zintensyfikowanej walki z „nacjonalizmem żydowskim”. Wprawdzie Autorka książki przypomniiała stosunek komunistów skierowanych przez kierownictwo PPR/PZPR do pracy politycznej na tzw. ulicę żydowską (m.in. wspomniany już Hersz Smolar), ale to nie oni, lecz ściśle kierownictwo partii komunistycznej zdecydowało o zniszczeniu reglamentowanej autonomii żydowskiej w 1949 r. To, dlaczego tak się stało, wymaga dalszych badań, chociaż o niektórych

⁷ Ch. Lazar, *Betar be-szeerit haplita 1945-1948*, Machon Żabotyński, Tel-Awiv 1997.

RECENZJE

przyczynach pominiętych przez N. Aleksium można wspomnieć już teraz, a w pierwszej kolejności o zmianie polityki Związku Radzieckiego wobec państwa Izrael i ruchu syjonistycznego w drugiej połowie 1948 r.

W książce zabrakło miejscami krótkiego osadzenia omawianych zagadnień w kontekście ogólnej sytuacji w Polsce lat 1944-1950, chociażby wskazania, że zniszczenie większości instytucji żydowskich przebiegło równoległe do zlikwidowania niemal wszystkich niekomunistycznych instytucji i organizacji świeckich oraz walki z tzw. odchyleniem pravicowo-nacjonalistycznym w łonie PPR/PZPR, a więc zdarzenia na ulicy żydowskiej były pochodną ogólnej polityki nowego reżimu. Tego typu krótkie wprowadzenia dotyczące poszczególnych okresów (lata 1944-1946, 1947-1948, 1948-1949) stanowiłyby dla czytelników pożyteczny punkt odniesienia.

Żydzi byli jedyną mniejszością narodową, której pozwolono na założenie relatywnie licznych partii i organizacji politycznych w Polsce w latach 1944-1949. Wśród nich największym poparciem społecznym cieszyły się wówczas właśnie ugrupowania różnych nurtów ruchu syjonistycznego. Wyniki badań nad warunkami, w których przyszło im funkcjonować, formami prowadzonej działalności, stosowanymi metodami i realizowanymi celami są bez wątpienia ważnym elementem wzbogacającym naszą wiedzę o przeszłości.

Mimo poczynionych uwag na temat pominięcia pewnych pozycji literatury przedmiotu oraz braku omówienia niektórych zagadnień powiązanych z tematem stwierdzam, iż książka Natalii Aleksium jest bardzo pomocna w poznaniu realiów życia żydowskiego w Polsce. Dzięki niej łatwiej będzie prowadzić badania uzupełniające w dziedzinach nadal nie do końca rozpoznanych.

Grzegorz Berendt
Gdańsk

Jan Rydel, *„Polska okupacja” w północno-zachodnich Niemczech 1945-1948. Nieznany rozdział stosunków polsko-niemieckich*, Kraków 2000, ss. 351

Jednym z mniej zbadanych fragmentów naszych dziejów w ubiegłym stuleciu jest udział Polskich Sił Zbrojnych w okupacji Niemiec po zakończeniu II wojny światowej. Dzieje 1. Dywizji Pancernej i 1. Samodzielnej Brygady Spadochronowej z reguły kończono na maju 1945 r., ograniczając się tylko do stwierdzenia, iż brały one potem udział w okupowaniu Niemiec w zachodnich strefach okupacyjnych. Tym samym poza sferą badawczą pozostawały dwa lata losów tych wielkich jednostek i jednocześnie losów polskiej społeczności, która znalazła się w zasięgu ich oddziaływania. Nie oznacza to, iż w badaniach naukowych nie dostrzegano tego problemu. Dysponujemy przecież dwiema podstawowymi jak dotychczas publikacjami Wiesława Hładkiewicza (*Polacy w zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec 1945-1949*, Zielona Góra 1982) oraz Czesława Łuczaka (*Polacy w okupowanych Niemczech 1945-1949*, Poznań 1993). Omawiana praca Jana Rydla w stosunku do dotychczasowej historiografii idzie znacznie w głąb i koncentruje się na problemach funkcjonowania jednostek polskich w okupowanych Niemczech i życiu polskiej społeczności cywilnej i wojskowej związanej z tymi jednostkami na terenach Emslandu.

Swoje badania oparł Autor na bardzo różnorodnej i szerokiej bazie źródłowej. Przede wszystkim są to materiały wytworzone przez 1. Dywizję Pancerną i 1. Samodzielną Brygadę Spadochronową oraz Sztab Naczelnego Wodza i Ministerstwo Obrony Narodowej zgrupowane w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego. Spojrzenie jednak tylko przez pryzmat